

LŐRINCZ Julianna

Selye János Egyetem
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Komárom, Szlovákia
jel2ter@gmail.com

SIMIGNÉ FENYŐ Sarolta

Miskolci Egyetem, Modern Filológiai Intézet
Alkalmazott Nyelvészeti és Fordítástudományi Tanszék
Miskolc, Magyarország
sarolta.simigne@gmail.com

A FEHÉR ÉS A FEKETE SZÍN SZIMBOLIKÁJA
ADY ENDRE KÖLTÉSZETÉBEN,
VALAMINT A FEHÉR CSÖND ÉS A FEKETE
ZONGORA CÉLNYELVI SZÖVEGVARIÁNSAIBAN

The symbology of white and black colours
in Endre Ady's poetry and in the target language text variants
of The White Silence and The Black Piano

Simbolika bele i crne boje u poeziji Endrea Adija,
kao i Bele tišine i Crnog klavira u varijantama na ciljnom jeziku

Dolgozatunk első részében a színjelnevezéseket vizsgáljuk. A színjelnevezések tipológiáját funkcionális grammatikai keretben írjuk le. Ezt követően az asszociatív színhasználatot mutatjuk be különböző képi elemekben, képrendszerekben két Ady-versben és azok angol, valamint orosz műfordításaiban. Ady költészetében azonban a színszimbolika nem központi szerepű, nála a gondolat az elsődleges, bár színesztéziáiban alkalmaz különböző színeket is a látási érzet kifejezésére. A *fekete* és a *fehér* szín szimbolikájáról több tanulmány született, dolgozatunkban elsősorban ezekre a színekre koncentrálnunk, amikor a forrás- és célnyelvi szövegekben vizsgáljuk Ady színszimbolikáját.

Kulcsszavak: funkcionális grammatika, színnevek, színszimbolika, színesztézia, Ady költészete

Bevezetés

A történelem folyamán a színek mindig fontos szerepet töltek be az emberek életében, hiszen hamarabb léteztek, mint az írásbeliség. Alkalmasak voltak információ közvetítésére, szízüzenetek küldésére, gyógyításra és természetesen a környezet díszítésére is. A különböző nyelvekben ezek közül a szerepek közül a színnevek elsősorban az első két funkciót töltik be. Nemcsak megnevezik a valóságban létező színeket, hanem azokat számos más jelentés kifejezésére is alkalmassá teszik, szókincsünket ezáltal is gazdagítva. A színnevek kutatása iránt az elmúlt években jelentős mértékben megnőtt az érdeklődés (vö. Papp 2012; Székely szerk. 2018; Simigné Fenyő 2020; Lőrincz 2020).

A színnevezések tipológiája

A színnevezések a nyelvet használók mentális lexikonában jelennek meg. Reális világ azonban csak egy van, míg a nyelvek számától függően több nyelvi világ is létezik. Ha az egyes kultúrákban, nyelvekben eltér az ábrázolt reális világ mentális képe, ezt a színnevek is tükrözik. A különböző nyelvekben sok eltérés lehet az egyes színnevek között: ugyanazt a színt több név is jelölheti, vagy egy név több azonos vagy rokon színt is megnevezhet. Az azonos színeket megnevező lexémák jelentéstartománya azonban még ugyanabban a nyelvben sem esik egybe: a kontextuális használatától függően lehet szűkebb vagy bővebb. Ugyanez vonatkozik az egymástól eltérő nyelvek színeit megnevező lexémákra. A különböző nyelvű költői szövegekben is változhat a színnév jelentése: a jelek egymásra hatásából, a konkrét nyelv uzuális kollokációiból, de a befogadó egyéni színérzékeléséből, asszociációiból adódóan is.

A színnevezésekre a magyar nyelvben nincs egyetlen összefoglaló értelmű szó. Az orosz szakirodalomban azonban ismert a koloratív terminus technicus, amely az angol colour-name/colour term megfelelője, magyarul a legközelebbi megfelelője az alapszínnév elnevezés. Hagyományosan azonban csak a grammatikailag motiválatlan, monomorfematikus (egy morfémát tartalmazó) vagy monolexemikus (egy lexémát tartalmazó) kromatikus és akromatikus színjelző melléknevek tartoznak ide. Érdemes áttekinteni a színnevezések tipológiáját az orosz szakirodalom alapján.

Geraszimenko (2012) felhívja a figyelmet arra, hogy ha figyelembe vesszük a kontextuális szemantika azon alapelvét, hogy a szavak a kontextusban nyerik el tulajdonképpeni (aktuális) jelentésüket, akkor az egy morfémát

tartalmazókon kívül más színjelző lexémák is idetartoznak. „...с помощью контекстологического метода можно выяснить цветообозначающие семы и в словах, которые традиционно к колоративам не относятся” (...a kontextológiai módszer segítségével ki lehet mutatni színjelölő szémákat a tradicionálisan nem alapszínnevekhez tartozó szavakban is – L. J. ford., Geraszimenko 2012, 106).

Geraszimenko lexématipológiája segíthet eligazodni a költői színszimbolika újraértelmezésében is. A szerző a színneveket a következő csoportokba sorolja:

1. alapszínnevek: *piros, kék, fekete, sárga* stb.
2. színárnyalatot, színnel való telítettséget, a szín intenzitását, a szín meglétét vagy hiányát jelölő lexémák. Pl. *sötét, világos, ragyogó, komor, színtelen, átlátszó, tiszta, egyszínű, sokszínű* stb.
3. néhány nem konkrét alapszint jelző melléknév. Pl. *színes, tarka, szivárványszínű, foltos, pöttyös* stb. Ezek a magyarban az ún. asszociatív színnevek (Simigné Fenyő 2018b).
4. azok a melléknévek, amelyek implicite tartalmaznak színjelző jegyeket. Pl. *hideg, halvány, sápadt, tompa, érett, üde, friss* stb. (Geraszimenko 2012, 106).

Az első csoportban Irina Geraszimenko (2012) rendszerében a magyar szakirodalomban alapszínnevek nevezett elsődleges színnevek állnak (первичные колоративы). A 2–4. csoport lexémái, bár nem alapszíneket neveznek meg, a különböző kontextusokban az első csoportban megjelölt alapszínnevek szinonimái lehetnek. Ezeknek a lexémáknak a jelentését tehát mindig az adott kontextusban kell vizsgálni, ahol aktualizálódnak a színjelölő szémák.

Uszmanova (2012, 83–84) funkcionális grammatikai elméleti háttérrel megírt tanulmányában megerősíti Geraszimenko fenti tipológiáját. Uszmanova szerint az alapszínneveket, valamint a különböző asszociációk révén létrejött nem hagyományos színnevezéseket funkcionális-szemantikai mezőben helyezhetjük el a következőképpen:

1. a centrumban: a kromatikus és akromatikus melléknévi lexémák állnak: *белый* (fehér), *черный* (fekete), *красный* (piros, vörös), *голубой* (világoskék), *синий* (sötétkék), *зеленый* (zöld), *коричневый* (barna), *лиловый* (lila), *серый* (szürke).
2. a centrumhoz közeli zónában azok a főnévi, melléknévi, igei, határozószói lexémák vannak, amelyeknek a centrumban lévő színnévvel közös színszémájuk van: pl. a *черный* (fekete) színnévvel közös abszolút tövet

tartalmazó szavak: *чернь* (feketeség), *чернила* (tinta), *чернеть* (feketellik), *черненный* (megfeketedett), *начерно* (feketén) stb.

3. a centrumhoz közeli periférián lévő zónában az összetett szó formájú másodlagos színnevezések (вторичные колоративы) vannak, amelyek speciális kontextusban vesznek fel színszémákat. Ezek az összetett szavak a következőképpen tartalmazzák a színelemet:
 - a) az összetétel elő- és utótagja is színt jelöl: *feketészöld, feketéssárga, feketésvörös, feketéskék*.
 - b) az előtag színjelölő szó, az utótag nem: *fekete hajú, fekete szemöldökű, fekete csizmás* stb.
4. a centrumtól távolabbi periférián lévő zónában azok a színnevek vannak, amelyek nem tartalmaznak konkrét színt, de az adott mikromező központi lexémájával közös, színt felidéző széma kapcsolja őket össze a kontextusban. Pl. *síri, gyászos, varjas* stb.

A magyar színterminológia felosztása eltér az oroszától. Az alapszínnevek közé a *fehér, fekete, piros, vörös, kék, szürke, zöld, sárga, barna, lila* színnevek tartoznak, de a *vörös* és a *piros* esetében már sokszor eltérnek a vélemények (Kicsi–Kiss 2018; Simigné Fenyő 2018a). Az orosz nyelvben a *kék* színre két alapszínnevet használnak, megkülönböztetve a sötétkéket (синий) és a világoskéket (голубой). De ha megnézzük az orosz szinonimaszótárakat, azt látjuk, hogy mindkét alapszínnevek legalább nyolc–tíz szinonimája van különböző kontextusokban való előfordulásuk alapján, gyakran eltérő lexikalizálódott stílusértékekkel. A költői nyelvben pedig ennek többszöröse is lehet egy adott szín szinonimaállománya (Lőrincz 2020).

A különböző nyelvekben különböző elnevezések lehetnek az alapszínre és a színárnyalatokra. Az angolban például a *red* színnév jelöli a pirosat és a vöröset is, a magyarban két alapszínnev van rá: piros és vörös. Az 1920-as évektől kezdve a magyar szakirodalomban is vitatott kérdés, hogy egy vagy két színnevnek tekintsük-e a pirosat és a vöröset. Mi azért tekintjük két külön alapszínneveknek, mert mindkettő megfelel a Berlin és Kay által megadott kritériumoknak:

1. egy morfémából álljanak (kék és nem kékes);
2. ne színárnyalatot jelöljenek (pl. narancssárga);
3. ne kisszámú dolgot jelöljenek, ne a valóságnak egy kisebb területére vonatkozzanak (hajszín, pl. szőke haj vagy pej ló);

4. általánosan ismertek legyenek (ne úgy, mint pl. a cinóber, a sáfrányszínű);
5. ne legyenek újonnan átvett kölcsönszavak, viszont régebbiek lehetnek (pl. kék az ótörökből, barna és lila a németből) (Berlin–Kay 1969; Simigné Fenyő 2018a, 78–79).

Az általunk felhasznált szakirodalomban több különböző nézőpont találkozik, illetve ütközik. A költői színnévhasználatot vizsgálva megengedőbbek a rendszerek, mint az általános színnevezések területén. P. Dombi Erzsébet (1977) a nyugatosok, köztük Ady költészetére vonatkozó vizsgálatai közel állnak a hivatkozott orosz szerzők tipológiájához.

P. Dombi Erzsébet a nyugatosok színhasználatát vizsgálva a piros színt nem emeli ki mint alapszínnevet, csak a vöröset, ellenben a rózsaszínt önálló alapszínnévként tartja:

Fogalmi csoportosításunk alapjául [...] az alábbi színskála szolgál: *ibolya, kék, zöld, sárga, barna, vörös, rózsaszín, fehér, szürke, fekete*. Ezen belül különböztetjük meg a vizsgált szerzőknél föllelhető mellékárnyalatokat és világossági fokozatokat. Hasonlóképpen számon tartjuk még a természetes színekhez hozzárendelhető fémes vagy kristályos színárnyalatokat, valamint a nyelvi rendszerben sajátos lexémákkal képviselt hajszíneket (P. Dombi 1977, 7–8).

A fehér szín

A fehér akromatikus, színtelen szín, a fekete ellentéte. *A Magyar értelmező kéziszótár* szerint ami fehér, az „olyan színű, mint a frissen hullott, tiszta hó” (ÉKsz. 2003, 349), továbbá a hozzá hasonló, illetve a vele egy nembe tartozó dolgok színéhez viszonyítva világos színű (pl. *fehérbor, fehér bors, fehér egér, fehér hús* stb.), elválaszthatatlan a ragyogó és a fénylő fogalmától. Átvitt értelemben erkölcsi tisztaságot és ártatlanságot jelent (pl. *fehér, mint a liliom*) (Thass-Thienemann 2016, 259).

A fehér a hó, a jég, a hidegség színe, ám ugyanúgy lehet a világosság, a fény, a ragyogás és a tisztaság színe is, a tisztaságon belül pedig mind a fizikai értelemben vett, mind pedig az erkölcsi tisztaságé, a szüzesség, az ártatlanság és az egyszerűség kifejezője. Bizonyos kontextusokban az újdonság és a béke szimbóluma. A fehér szín alkalmas pozitív és negatív jelentéstartalom megjelenítésére is. Néha a kettőt nehéz különválasztani, mivel az emberek nem azonos módon gondolkodnak, illetve eltérően viszonyulnak a pozitív és a negatív, a jó és a rossz dolgokhoz és jelenségekhez.

A *fehér* az isteni fény, az élethez szükséges világosság, a nappalok, a tökéletesség, az üdeség és a már korábban is említett erkölcsi tisztaság, az ártatlanság és a béke szimbóluma is. A fehér menyasszonyi ruha a szüzességet, a *fehér lilium* az ártatlanságot és a lelki tisztaságot, a *fehér zászló* a békekötés szándékát szimbolizálja.

„A fehér a magyar népköltészet színszimbolikájában minden esetben a megtisztulást, az ártatlanságot és a szüzességet jelzi. Alkalmas az ártó erők távol tartására, s így válhatott gyászszínné is” (Hoppál–Jankovics–Nagy–Szemadám 1990, 206). Ezenkívül a fehér szín az előkelőségre is utal. A *fehér* lehet a gyász színe is. A színhez a régmúlt időkben, majd később is – a gyász gondolatát kivéve – csupa pozitív tulajdonság kapcsolódott.

A fehérét kétértékűnek is nevezik a szakirodalomban, mivel ez a szín a keresztény kultúrában az öröm és a vigasság kifejezője, ugyanakkor a halállal kapcsolatos rituális tárgyak (pl. gyertya, halotti lepel), a szellemek és a kísértetek színe is. A *fehér* szín utalhat betegségekre (fehérvérűség), rémuralomra (fehérterror), valamint szolgálóra, alacsony presztízsű munkát végző háztartási alkalmazottra (fehércseléd) is. A fehér szín kapcsán gyakran megjelenik a betegség, a halál és a félelem mint negatív tartalom (WWW1; Simigné Fenyő 2020).

A fehér szín Ady költészetében

A fehér szín végigkíséri Ady költészetét, a költő ezt a színt az egyes életszakaszaiban született verseiben megfogalmazott különböző életérzések kifejezésére használta. A fehér szín jellegzetesen XIX. század végi motívum a költészetben. A női tisztaság jelképe pl. *A vár fehér asszonya* című versben. A szín kétértékűsége megjelenik Ady verseiben is. Alább bemutatunk néhány témakört, amelyekben hol a tisztaság, hol pedig az elmúlás, a halál jelenik meg Ady színhasználatában.

1. **A tisztaság, a tiszta élet**

Az igazi, a tiszta élet kifejezésére példa *A fehér lótuuszok* című vers.

2. **Megváltó szerelem → halál**

Ady több versében a fehér szín az asszonyhoz kapcsolódóan a megváltó szerelem szimbóluma, ugyanakkor azonban a halálé is. Pl. *Özvegy legények*, *Az alvó csók-palota*, *A fehér kendő*, *A fehér csönd*. A halálképek rettenete súlyt kap a hozzákapcsolódó „sápadt”, „fehér” jelzőkből (Papp 1978, 77). Ady költészete azonban folyamatosan változik, így a fehér szín is új jelentéseket vesz fel a különböző költői szövegekben.

3. Holnap → jövő → fehérség

A jövő, a társadalmi változás, ugyanakkor az egyéni megváltást hozó holnap szimbólumaként is szerepel Adynál a fehér színnév. Pl. *A jövőendő fehérei*.

P. Dombi Erzsébet (1974) szerint a színnevek Ady költészetében köznapi, szimbolikus és szinesztetikus értékben funkcionálnak. Gyakoriságát tekintve Ady színnevei között az első helyen szerepel a fehér (153), a másodikon a piros (143), a harmadikon a fekete szín (93). A Földvári Melinda szerkesztette *Magyar színszótár* (2017) ugyanazt az értéket tartalmazza.

Ady Endre: A fehér csönd

*Karollak, vonlak s mégsem érlek el,
Itt a **fehér csönd**, a **fehér lepel**.
Nem volt ilyen nagy csönd még soha tán,
Sikolts belé, mert mindjárt elveszünk,
Állunk és várunk, csüggedt a kezünk
A csókok és könnyek alkonyatán.
Sikoltva, marva bukjék rám fejed
S én tépem durván bársony-testedet.
Nagyon is síma, illatos hajad,
Zilálva, tépve verje arcomat.
Fehér nyakad most nagyon is **fehér**,
Vas-ujjaim közt fesse kékre vér.
Ragadjon gyilkot **fehér**, **kis kezed**:
Megállt az élet, nincsen több sora,
Nincs kínja, csókja, könnye, mámora,
Jaj, mindjárt minden, minden elveszett.
Fehér ördög-lepel hullott miránk,
Fehér és csöndes lesz már a **világ**,
Átkozlak, téplek, marlak szilajon,
Átkozz, tépj, marj és sikolts, akarom.
Megöl a **csend**, ez a **fehér lepel**:
Űzz el magadtól, vagy én űzlek el.*

A vers a *Léda asszony zsoltárai* ciklusban szerepel, amelyben a fehér szín szimbolikája dominál. „Uralkodó érzés ekkor a félelem vagy inkább rettegés, a szerelem gyors halálától éppúgy, mint a szerelem beteljesülésétől, vagy éppen a szerelem teljességének az elérhetetlenségétől. Ijesztő, halált sugalló itt a csönd, elviselhetetlen benne a magány és a bizonytalanság” (Bíró 1997).

Nem a friss, még izzón lobogó szerelmet idézi meg Ady, ahogyan az első Léda-versek esetében sem, nem az epekedő szerelmes hang szólal meg verseiben, hanem a könnyörtelen, a végtől, az elmúlástól szorongó hang, amely a kezdetektől végigkíséri a Léda-verseket.

A versben a fehér szín a céltalan életet, a halált idézi. Erre utalnak a következő képek: a *fehér csönd* szinesztézia, amely a halál utáni megsemmisülés csöndje, a *fehér lepel* a temetési halotti szemfedő, amelynek variációs ismétlése a *fehér ördög-lepel*, majd az egykori szerelmeseket beborító *csend*, ez a *fehér lepel* metafora, a képrendszer meghatározó elemei. A *fehér csönd* a megváltás, a szabadulás szimbóluma is egyben, amely azonban nem jelent ujjongó örömet.

Az angol szövegváltozat színszimbolikája

The White Silence (by Katarina Peters)	Nyersfordítás (L. J.)
<p><i>I embrace you, draw you, yet cannot reach you, The silence is here, the white veil, all new. Such silence has never yet reigned the air, Scream into it, we are about to die, We stand and wait, discouraged we sigh The twilight of kisses, tears and despair.</i></p> <p><i>Let your head fall on me while you scream As I savagely tear your velvet skin. Let your fragrant, smooth, waveless tress Insanely lacerate and thrash my face. The whiteness of your neck is now so white, The blood between my iron fingers might Turn it all blue, as your small hands glean At me. Life stops. It has no turn, no pain, No kisses and tears, no rapture, no shame, For everything is lost, all that has been. A demon's white veil has befallen us. The world shall be white, just a silent cuss, I curse, ravage and bite you recklessly I want you to squall, rip me incessantly. What kills is the silence, this big white shroud, Banish me, or I shall run you aground.</i></p>	<p>’Öllelek, húzlak, de nem tudlak elérni téged, Itt csend van, fehér lepel, minden új. Ilyen csend még soha nem uralta a levegőt, Sikoltok bele, hamarosan meghalunk, Állunk és várunk, csüggedten Felsóhajtunk a csókok, könnyek és kétségbe- esés homályában.</p> <p>Hajtsd rám a fejed, míg sikoltozol Míg vadul tépem a bársonyos bőrödöt. Illatos, sima, hullámos hajad Tépje őrtülen és szennyezze be arcomat. A hófehér nyakad ma annyira fehér, A vér a vas ujjaim között mindezt kékké változ- tatja, miközben kis kezeid karmolnak engem. Az élet megáll. Nincs visszatérés, fájdalom, csókok és könnyek, eksztázis, szégyen, Minden elveszett, minden, ami volt. A démoni fehér lepel lehullott ránk. A világ fehér lesz, mint a csendes átok, Átkozlak, pusztítalak, haraplak vakmerőn, Szét akarlak tépni, tépj engem szüntelenül. Ami megöl, az a csend, a nagy fehér lepel. Űzz el engem, vagy én teszlek tönkre.’</p>

A színszimbolika az angol változatban ugyan a szövegegész szintjén érvényesül, de némileg változnak a szimbólum képi elemei. Az első képben a magyar *Itt a fehér csönd, a fehér lepel* szinesztetikus metafora angol változata adek-

vátan képezi le a lírai én által felidézett helyzetet. A dermedt csendben tehetetlenül váró pár helyzetét leíró kép angol verziójában detrakciós alakzatként jelenik meg a *discouraged* 'csüggedten' szó betoldása, amelynek funkciója a döbbenet fokozása lehet.

A *fehér* következő megjelenése leíró képet alkot Adynál, amely az angol változatban is megőrződik: ***Fehér nyakad most nagyon is fehér*** = *The whiteness of your neck is now so white*. Az eltérés a két szövegváltozat között csak grammatikai módosulásban érhető tetten. Ez azonban a színnév típusában változást jelent. Az eredeti *fehér* szó melléknévi alapszínnév, az angol *whiteness* főnévi változat a másodlagos színnevek kategóriájába tartozó főnév.

A következő két Ady-sorban a fehér szín az elmúlás kegyetlenségét emeli ki, a *fehér világ* a visszavonhatatlan halálra utal. Az eredeti szövegben variációs ismétlés a *fehér csönd*, a *csöndes* melléknévi jelzővel a hangsúly áttevődik a világra.

***Fehér ördög-lepel hullott miránk,
Fehér és csöndes lesz már a világ,***

Az angol változatban ez a metaforika teljesen más hangsúllyal van jelen, az *ördög-lepel* elhagyása az eredeti helyen, illetve a második sorban ezt kompenzálandó a *cuss* 'átok' szó betoldása megváltoztatja a csendes megnyugvást hozó halált sugalló eredeti képet, a verszegész hangulata azonban nem változik meg.

*What kills is the silence, this
big white shroud,*

*The world shall be white,
just a silent cuss,*

'Ami megöl, az a csend,
a nagy fehér lepel.

A világ fehér lesz,
mint a csendes átok'.

A fekete szín

A fekete akromatikus, színtelen szín, a legsötétebb semleges szín, a fehér ellentéte. A *Magyar értelmező kéziszótár* szerint ami fekete, az „olyan színű, mint amilyen a korom, nagyon sötét színű, vaksötét” (ÉKsz. 2003, 353).

A *fekete* a sötétség, az éjszaka, a fájdalom kifejezője és az európai, illetve a nyugati országokban a gyász színe is. A fény hiányát, a fénytelen mélységet, a sötétséget és a káoszt jelenti. S lehet a depresszió, a betegség, a félelem, sőt még a szabálytalanság, a tiltott, a morálisan negatív, törvénytelen dolgok kifejezője is. A középkor óta a hívő ember számára a bűn, a pokol és a bűnhődés szimbóluma. Az élettől való elfordulásra, az alázatra is utal, ezért választották ruházatuk színéül a papok és a bencés rendi szerzetesek. A *fekete* színnek

leggyakrabban negatív jelentéseket tulajdonítunk, amelyek kapcsán, mint ahogy már utaltunk is rá, elsősorban a sötét erőkre, a gonoszra, az elmúlásra, az éjszaka sötétjére gondolunk. Mindez szomorúságot, félelmet és reménytelenséget sugall, és depressziót okozhat.

Más szituációkban viszont a *fekete* szín pozitív tartalmat és ezáltal pozitív üzenetet is közvetíthet. Egy fekete öltöny lehet az elegancia, míg egy ugyanilyen színű autó a luxus és a méltóság kifejezője. Napjainkban a fekete mint az elegancia színe egyre inkább tért hódít (Causse 2016, 119). Az általában negatív hatásáról ismert fekete színnek a következő pozitív jellemzői is lehetnek: elegancia, előkelőség, luxus, tekintély és ünnepélyesség (Simigné Fenyő 2020).

A fekete színnév Ady költészetében

A *fekete* színnévnek Ady szövegeiben is fontos szerepe van, de ahogyan P. Dombi Erzsébet is utal rá, nem elsősorban szinesztetikus képekben, mint más színek.

Ady Endre: A fekete zongora

Bolond hangszer: sír, nyerit és bűg.

Fusson, akinek nincs bora,

Ez a fekete zongora.

Vak mestere tépi, cibálja,

Ez az Élet melódiája.

Ez a fekete zongora.

Fejem zúgása, szemem könnye,

Tornázó vágyaim tora,

Ez mind, mind: ez a zongora.

Boros, bolond szívemnek vére

Kiömlik az ő ütemére.

Ez a fekete zongora.

Király István a vers keletkezéséről azt írja, hogy Ady a kerti asztalnál versíráshoz készülődve a lakásból kiszűrődő zenét hallott, amely felidézte a nyilvánosházak hangulatát, amelyekben vak zongoristák szolgáltatták a zenét. Ezeknek az emlékeknek a hatására keletkezett a vers. „Az alkonyi kertbe becsapó zeneszó az élet céltalanságának, kiszámíthatatlanságának szimbólumává nőtt. Megszületett A fekete zongora” (Király 1967, 433).

A két versszakos vers domináns alakzatai az ismétlésekkel (anafora, gemináció, alliteráció) együtt a fokozások, halmozások. Ezekből az alakzatokból épül fel a szimbolikus kép. A fekete zongorához különböző forrástartományokból vett elemeket társít a költő: *bolond hangszer, Élet melódiája*, majd a diszharmonikus zongorajáték lírai éne kivetülő következményeit sorolja fel: *fejem zúgása, szemem könnye, tornázó vágyaim tora*.

*Az orosz szövegvariáns: Это чёрное фортепьяно
(Юрий Тарнопольский fordítása)*

<i>Это чёрное фортепьяно (Юрий Тарнопольский)</i>	<i>Nyersfordítás (Lőrincz J. fordítása)</i>
Рыдают, ржут, грохочут струны... Разбегайся кто не пьяный От такого фортепьяно!	'Zokognak, nyerítenek, dörögnek a húrok... Fusson, aki nem részeg, Az ilyen zongorától!
Слепой тапер его терзает – И песней жизни слух пронзает Чёрный ящик фортепьяно.	Vak bárzongorista kínozza – És az élet dala járja át A zongora fekete ládáját.
Мой звон во лбу и сердца слезы, Грудь желаний окаянных – Это все ведь фортепьяно.	A zúgásom a homlokomban és a szívem könnyei, Elátkozott vágyak melle – Hiszen ez mind a zongora.
И кровь мою из раны сердца Толчками хлещет в такт веселью Чёрный ящик фортепьяно.	És a szív sebéből folyó véretem Lökésekkel buzdítja ütemre mulatásra A zongora fekete ládája.'

A szöveg formáját vizsgálva azonnal szembetűnik, hogy az orosz fordító változtatott az eredeti szöveg szerkezetén: a két versszakos 6 soros szöveget négy 3 soros versszakra tördelte. Az ismétléses alakzatokat ugyan visszaadta, de különböző formában: hol változatlan, hol variációs ismétlésként. Az Ady-szövegben az *Ez a fekete zongora* változatlan ismétléses alakzata megtöri, de szövegkohezív motívumként egybe is fogja a szöveget. Az orosz szövegvariánsban a *ящик* 'láda' szó betoldása a koporsóra asszociál, ezáltal a fordító a halálra szűkíti le a kognitív metafora forrástartományának jelentését. Az életre való utalás csak a második versszakban villan fel: *И песней жизни слух пронзает* 'az élet dala járja át a zongora fekete ládáját'.

A második versszakban a vak mestere kifejezést konkretizálja Tarnopolszkij, valamint elhagyja az igei állítmányokkal kifejezett halmozás és fokozás alak-

zatát, ami jelentésszűkülést eredményez: *Слепой манея ego мерзает*. 'Vak bázongorista kínozza'.

A harmadik versszakban az eredeti *fejem zúgása* helyett metonimikusan a homlokban jelenik meg a zúgás, a *vágyaim tora* metafora helyett pedig a *Грудь желаний окаянных* – 'Elátkozott vágyak melle' kifejezés a forrásnyelvihez hasonló, de a magyar *tor* sűrített jelentését az orosz variáns nem teljesen adja vissza.

És bár valami hasonlót fejez ki a negyedik versszak, mint az eredeti szöveg azonos szöveghelye, az eredeti zárósortok sűrített szemantikája egyszerűsödik: *Boros, bolond szivemnek vére / Kiömlik az ő ütemére*. Az orosz változatban a forrásnyelvi jelentés szűkül a lírai én személyes életére utaló alliteráló jelzők kihagyása miatt. A fekete szín szimbolikája azonban megőrződik a célnyelvi szövegegészen.

Az angol szövegvariáns: The Black Piano (Kery, Leslie A. fordítása)

<i>The Black Piano (Kery, Leslie A.)</i>	<i>Nyersfordítás (L. J.)</i>
<p>Fool instrument: it weeps, neighs, it hums. Wine? Be off if you're having none, This black piano is the one. This is Life's melody, hacked at, hewn, By its blind master playing the tune. This black piano is the one.</p>	<p>'Bolond hangszer: sír, nyerít és zümmög. Bor? Tűnj el, ha nincs semmi, Ez a fekete zongora. Ez az Élet melódiája, agyonhajsolt, tépett, Vak mestere játssza a dallamot. Ez a fekete zongora.</p>
<p>Buzz of my head, the tears of my eyes, Vying desires feast – when done, All in this piano as one. My wine-sodden, foolish heart depletes Its blood: it pours out, shed to the beats. This black piano is the one.</p>	<p>A fejem zúgása, a szemem könnyei, versengő vágyak ünnepe – amikor kész, Minden ebben a zongorában van. A borgózós, bolondos szívem kimerül A vérem: kiömlik, ütemre ver. Ez a fekete zongora.'</p>

Az angol szöveg formája megegyezik az eredetivel. Az ismétléses stílusalakzatok releváns megfelelőit megtaláljuk a célnyelvi szövegben is. *A fekete zongora* a kognitív metafora forrástartományaként szövegkohezív alakzat az angol szövegben is: *This black piano is the one*. 'Ez a fekete zongora.' mondat formájú változatlan ismétléses alakzat háromszor szerepel az eredetinek megfelelő szöveghelyeken. Szemantikai módosulások azonban, az oroszhoz hasonlóan, az angol szövegváltozatban is vannak. Lényeges eltérés a halálra emlékeztető *tor* komorabb hangulatú szimbólum helyett inkább az élet vidámságát

idéző ünnepi hangulat kifejezése a célnyelvi szövegben: *Vying desires feast*, 'Versengő vágyak ünnepe'. Ez a változás azonban nem változtat az egész vers alaphangulatán. Az alapvető képi elemek is, az egész szöveg szimbolikus olvasata is megőrződik a célnyelvi szövegben. A fekete szín szimbolikája az angol szövegváltozatban is adekvát a forrásnyelvi szöveggel.

Összegzés

Tanulmányunkban a színelnevezések tipológiáját a funkcionális grammatika elmélete alapján ismertettük, funkcionális szemantikai mezőkben elhelyezve az alapszínneveket, valamint a különböző színszémákat tartalmazó lexémákat a konkrét kontextusokban aktualizálódó lehetséges jelentéseikben. Mivel az orosz színterminológia a magyarnál részletezőbbnek tűnik számunkra, illetve az orosz szakirodalomban több, a költői színhasználat kutatásával foglalkozó tanulmánnyal találkoztunk, célszerűnek láttuk tanulmányunkban Geraszimenko és Uszmanova teljesebb rendszerét alapul venni.

A tanulmány nemcsak Ady színszimbolikájának egy kis szeletét mutatja be, hanem az angol és orosz nyelvű szövegvariánsok kontrasztív stilisztikai elemzését is elvégzi. Mivel a téma rendkívül összetett, nem térhettünk ki minden lényeges szempontra, csak a két szín képalkotó szerepét, valamint Ady egyik domináns stílusalakzatának, az ismétlésnek a célnyelvi szövegekben történő újraalkotását vizsgáltuk. A kontrasztív szempontú elemzésekben rámutattunk a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegek lényegesebb eltéréseire is.

Irodalom

- Ady Endre *Ősszes versei*. 1977. Budapest: Szépirodalmi Kiadó.
- Ady, Endre. The Black Piano. Transl. by Kery, Leslie A. https://www.magyarulbabelben.net/works/hu-all/Kery%2C_Leslie_A.-1935 (2020. jún. 20.)
- Ady, Endre. The White Silence. Transl. by Peters, Katarina. https://www.babelmatrix.org/works/hu/Ady_Endre-1877/A_feh%C3%A9r_cs%C3%B6nd/en/57976-The_White_Silence?tr_id=8410 (2020. jún. 20.)
- Ady Endre. *Eto chornoye fortepiano*, perevod Yuriya Tarnopolskogo. <http://spirospero.net/EndreAdy.html> (2020. ápr. 10.)
- Berlin, Brent–Kay, Paul. 1969. *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley: University of California Press.
- Bíró Zoltán. 1997. Sors és szerelem. *Új Forrás* 29 (9). <http://www.epa.hu/00000/00016/00029/970913.htm> (2020. júl. 13.)

- Causse, Jean-Gabriel. 2016. *A színek hatalma*. Budapest: Partvonal Könyvkiadó.
- P. Dombi Erzsébet. 1974. *Öt érzék ezer muzsikája: A színesztétia a Nyugat lírájában*. Bukarest: Kriterion.
- P. Dombi Erzsébet. 1977. Színhatások a századforduló prózájában. In *Tanulmányok a magyar impresszionista stílusról*, szerk. Szabó Zoltán. 5–48. Bukarest: Kriterion.
- ÉKsz. 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. Szerk. Pusztai Ferenc. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Földvári Melinda. 2017. *Színnev–színszótár*. <http://magyar.szinszotar.hu/index.html> (2020. ápr. 28.)
- Geraszimenko, Irina Anatolyevna. 2012. Primeneniye kontekstologicheskogo metoda pri analize semantiki yedinits s kolorativnym sodержaniyem. *Jazyk i metoda* (1): 105–116. <http://www.ejournals.eu/Language-and-Method/2012/2012/art/3826/> (2020. júl. 7.)
- Hoppál Mihály–Jankovics Marcell–Nagy András–Szemadám György szerk. 1990. *Jelképtár*. Budapest: Helikon Kiadó.
- Kicsi Sándor András–Kiss Gábor. 2018. Univerzálék az alapszínnevek lexikalizálásában. In Székely Gábor szerk. *A színek és a színnevek világa: Fizikai, kultur- és művészettörténeti, illetve nyelvtudományi témájú értekezések színekről és színelnevezésekről – 12 idegen nyelv színelnevezéseinek egybevetése a magyar nyelv színneveivel: Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 206. 58–76. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Király István. 1967. A halál-motívum Ady Endre költészetében pályája első szakaszán 1905–1908 között. *Irodalomtörténeti Közlemények* 71 (4): 422–440.
- Lőrincz Julianna. 2019. Ady-szövegek különböző célnyelvi változatainak egybevető elemzése. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 63 (2): 101–111. Kolozsvár: Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar.
- Lőrincz Julianna. 2020. „...Kéklő holdas fény-tükörben”: Jeszenyin színneveinek és származékainak magyar variánsai. In *Színnevek a különböző nyelvekben és kultúrákban: Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához*, 212. szerk. Gecső Tamás–Szabó Mihály. 114–120. Székesfehérvár–Budapest: Kodolányi János Egyetem–Tinta Könyvkiadó.
- Papp Eszter. 2012. *A magyar színnevek terminológiai elemzése*. Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Program. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- Papp István. 1978. Az Edgar Poe-i életézés Ady Endre költészetében II. *Irodalomtörténeti Dolgozatok* (123): 71–80. Szeged: A Szegedi Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézete.
- Simigné Fenyő Sarolta. 2018a. Magyar és angol színelnevezések kontrasztív vizsgálata. In *A színek és a színnevek világa*, szerk. Székely Gábor, 78–107. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

- Simigné Fenyő Sarolta. 2018b. Színes eszmék nem alhatnak – a szinterminológia szimbolikus jelentése és szerepe a szókincs megújításában. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 12 (2): 60–76. Miskolc: Miskolc University Press.
- Simigné Fenyő Sarolta. 2020. *Színek a valóságban, színnevek a nyelvben*. Kézirat.
- Székely Gábor szerk. 2018. *A színek és a színnevek világa: Fizikai, kultúr- és művészet-történeti, illetve nyelvtudományi témájú értekezések színekről és színelnevezésekről – 12 idegen nyelv színelnevezéseinek egybevetése a magyar nyelv színneveivel: Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 206. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Thass-Thienemann Tivadar. 2016. *A nyelv interpretációja*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Uszmanova, Liliya Abrarovna. 2012. Tsvetosemantika poezii O. E. Mandelshtama. *Filologiya i kultura* 27 (1): 82–88.
- WWW1 *Fehér* gyász. https://hu.wikipedia.org/wiki/Feh%C3%A9r_gy%C3%A1sz (2019. szept. 18.)

THE SYMBOLOGY OF WHITE AND BLACK COLOURS IN ENDRE ADY'S POETRY AND IN THE TARGET LANGUAGE TEXT VARIANTS OF THE WHITE SILENCE AND THE BLACK PIANO

The first part of the study describes the typology of colour names in a functional grammatical framework. In the next part of the paper the associative use of colour is described in various stylistic image systems in two Ady verses and their English and Russian translations. In Ady's poetry, however, colour symbology is not central; it is the idea that is primary for him, although he also used various colours in his synesthesia to express the sense of sight in his synesthesia. Several studies have been conducted on the symbology of *black* and *white* colours, so the authors focus primarily on these colours when examining Ady's colour symbology in both the source and the target language texts.

Keywords: functional grammar, colour names, colour symbology, synesthesia, Ady's poetry

SIMBOLIKA BELE I CRNE BOJE U POEZIJI ENDREA ADIJA, KAO I BELE TIŠINE I CRNOG KLAVIDA U VARIJANTAMA NA CILJNOM JEZIKU

U prvom delu rada se analiziraju nazivi za boje. Tipologija naziva za boje je ustanovljena metodama funkcionalne gramatike. Nakon toga se daje prikaz asocijativne upotrebe boja u različitim elementima i strukturama slika dve Adijeve pesme i u njihovim prevodima na engleski i ruski jezik. U Adijevoj poeziji međutim, simbolika boja

nema centralnu ulogu. Kod njega je primarna misao, iako u sinestezijama primenjuje različite boje za izražavanje vidnih oseta. O simboličkim *bele* i *crne* boje nastalo je više studija. Rad se prvenstveno fokusira na ove boje dok analizira Adijevu simboliku u izvornom i ciljnom tekstu.

Cljučne reči: funkcionalna gramatika, nazivi za boje, simbolika boja, sinestezija, Adijeva poezija

A kézirat beérkezésének ideje: 2020. júl. 25.

Közlésre elfogadva: 2020. szept. 12.